

PAVEL KOSATÍK, *Jiný Maszárík, Masařík, Řezníček, TGM,*

Praha–Litomyšl 2018, Paseka, 424 s.,
ISBN 978-80-7432-919-7

V minulém roce oslavované výročí vzniku republiky s sebou přineslo téměř nepřehlednou řadu akcí různého zaměření a odlišné úrovně, textů a pořadů, jejichž zhodnocení by se mohlo stát podnětem pro sociologickou analýzu české kulturně politické paměti i historického vědění, případně pro širší sebereflexi vývoje českého národního státu, posunutí jeho zakladatelských idejí i konkrétních úspěchů a neúspěchů. Zvláštní postavení mezi tím měla pozornost, věnovaná zakladatelské i reprezentativní osobě T. G. Masaryka, k níž se obrátilo několik monografických studií a výborů, a také jedna čtenářsky úspěšná biografie, která – možná i nechtěně – začíná utvářet novou podobu kulturní paměti a veřejného porozumění (a také neporozumění) Masarykově osobnosti, jeho motivům a aktivitám.

Její autor Pavel Kosatík patří nejen k nejproduktivnějším, ale i k nejlivnějším autorům české literatury faktu. Jeho výklady českých politických a kulturních dějin mají poměrně velký čtenářský ohlas a jeho knihy spoluvytvářejí ve veřejnosti současný pohled na věc. A v tom může vézet potíž, protože ne všechno, s čím Pavel Kosatík přichází, je hodnověrné a nepochybné.

Třeba už z důvodů Kosatíkova žánrového a také materiálního kolísání mezi „fakty“ a jeho vlastní „imaginací“, stimulující subjektivní povahu výkladů a hodnocení. Něco podobného nemusí být na škodu tam, kde jde o překlenování faktografických mezer, zprostředkování motivů, případně o dramaturgické sjednocování příběhu. Jak kdysi ukazoval Max Weber, dokonce ani ve vědě se nemusí jednat jen o nějakou svévoli: neznáme-li záměry jednání nebo účely rozhodování (i když si je jednající sám nemusel neuvědomovat), a my jim přesto chceme rozumět, musíme je přesvědčivě rekonstruovat, jako by skutečně existovaly, ať už ze situace, ze struktury osobnosti a její hierarchie hodnot, z okolností nebo z kauzalit. V každém případě by se to ale mělo dít kontrolovatelným způsobem. Jinou věcí je obecnější tendence Kosatíkova psaní, jíž se přibližuje hlavnímu proudu popularizujícího výkladu národních dějin třeba v televizních snímcích Roberta Sedláčka (České století, Palach, Jan Hus atd.), usilujících výklad událostí nahradit konstrukcí zajímavého příběhu a emocemi.

I když Kosatíkova síla spočívá spíše v „medailonu“ než v „biografii“, dlouhodobě je třeba ocenit jeho schopnost identifikovat problémy, i když často z nehistorických hledisek, a odkrývat disipativní energie událostí pronikáním k egu po-

jednáváných postav a poté se pokoušet o alternativní výklady. Je tudíž přirozené, že při vysokém počtu Kosatíkových knižních publikací nešlo udržet úroveň vždy.

Bohužel se to vůbec nepodařilo ve zde recenzované knize *Jiný TGM*. Mimo jiné z důvodů více než sto let existujícího širokého spektra masarykovských biografí (Z. Nejedlý, J. Herben, J. L. Hromádka, M. Machovec, S. Polák apod.), které vznikaly v politicky různě motivovaných vlnách zájmu, s nimiž lze srovnávat, a které hodnocení úrovně Kosatíkovy knihy samozřejmě limitují. S některými z těchto prací nebo alespoň s jejich základními tezemi se autor asi měl nějakým způsobem vyrovnat, ať už by šlo o jednotící gesto jejich výkladu a ukazování východiska a těžiště („politik“, „filozof“, „náboženský myslitel“, „sociolog“) Masarykových odborných hledisek, nebo o pojetí osobnosti, zachycení lidského typu či reprezentanta historické mentality. A hlavně o informace a výklady, které ony starší biografie prostředkují, aby se ozřejmilo, v čem je Kosatíkův TGM „jiný“.

Ve snaze nabídnout méně zažitý obraz Masarykova života a díla musel Kosatík samozřejmě svůj materiál nejen vybírat, kompilovat a domýšlet, ale také reinterpretovat v nových kontextech, což ale neznamená, jak se to v knize většinou děje, že by se mělo jen prezentisticky hodnotit. Ani v tom se Kosatík rozhodně nepohyboval po „poli neoraném“, a věci by jistě prospělo, kdyby odhaloval své „zdroje“, protože některá zjednodušení, prvoplánová hodnocení nebo i faktografické chyby nelze přehlédnout, a stálo by za to vědět, zda pocházejí z jeho hlavy, nebo z literatury, o níž se dost selektivně opíral. Předstíraná objektivita a závaznost, vznášející se nad jednotlivými tezemi, a neochota je diskutovat s ohledem na jejich původ může informovanějšího čtenáře rušit. A kdo by čekal, že se v knize dozví opravdu něco zcela nového, ať už by šlo o fakta anebo souvislosti, musí být přirozeně zklamán. Pokud autorovi šlo o stabilizaci moderního obrazu prvního prezidenta, chtělo by to více argumentů a méně kumulativních vyprávění a prvoplánových hodnocení.

Ve srovnání s jinými Kosatíkovými biografiemi se v případě recenzované Masarykovy biografie nejedná o „román faktu“, jako tomu bylo třeba v případě knihy o Havlově generačním seskupení *Šestatřicátníci*, ani o badatelsky silněji založenou intelektuální biografii, jako v knize *Ferdinand Peroutka: „Život v novinách. 1895–1938“*, nemluvě o průkopnických *Osmi ženách z Hradu*, ale o něco, co by bylo lze charakterizovat jako biografii z pointovaných jednotlivostí pocházejících z druhé ruky, tzn. jako víceméně chronologické seřazení jinde a jinými zjištěných faktů, často vytržených ze souvislostí, které se tváří, že Masarykovu osobnost a význam „češou proti srsti“, nebo přinejmenším jdou proti mainstreamu dějin Masarykova působení, případně proti sedimentům jeho chápání ve veřejnosti.

Stoleté výročí republiky a zájem o jejího prvního prezidenta Pavel Kosatík velice dobře využil komerčně. Už v minulém roce připravil knihu *100x TGM* (Pra-

ha 2017), koncipovanou v duchu nespočetných prvorepublikových vzdělávacích výborů typu „TGM o...“ (náboženství, morálce, životě apod.), zde ale obohacenou o autorovy někdy bystré, často ale spíše jen chtěné, případně povrchní komentáře. Letos navíc připojil knižní podobu už realizovaného filmového scénáře *Jiný TGM, Hovory s TGM* (Praha 2018). Jakýmsi vrcholem se nepochybně měla stát zde recenzovaná kniha *Jiný TGM* s mnohoznačnou obálkou *Jiný Maszářík, Masářík, Řezníček, TGM*. Nejasná a v něčem i podbízává je sémantika opravných škrtnů v názvu knihy i v nadpisech jejích jednotlivých kapitol. Mají poukazovat na (bohužel nepřesvědčivou) „jinakost“ výkladů, na (zdánlivou) „novost“ a (opravnou) kritičnost Kosatíkova přístupu. Někde mají škrty jen poukazovat na rozpory a nejistoty, jinde popírají obecně sdílené, ale většinou jsou jen vedeny snahou symbolizovat autorovo vlastní „sémantické gesto“: demystifikací beze vztahu k obsahu a dobovým problémům.

Vše, co se v knize naznačuje, už bylo někde shrnuto, nebo alespoň zmíněno, často dokonce masarykovskou „filologií“ odmítnuto, problematizováno, nebo se nepovažuje za výkladově důležité, nehledě na to, že některá tvrzení a hodnocení se v průběhu Kosatíkových výkladů navzájem relativizují, což je nejzřetelnější v případě výkladů Masarykovy náboženskosti. Připomínání méně známého sice vytváří iluzi kritičnosti, důsledky však nejsou rozvíjeny. Nepřesná data samozřejmě produkují nepřesné závěry a hlavně neudržitelné polopравdy a nedostatečně podložená snaha uvádět věci na pravou míru se tedy může snadno zvrtnout v nové „mystifikace“.

Nejde jen o enumeraci celé řady drobnějších nepřesností Kosatíkových výkladů, jako například v případě otázky, „Proč se Masaryk nestal českým Durkheimem?“ (56),¹ jejímž autorem nebyl, jak se uvádí, Miloslav Petrušek, ale brněnský muzikolog a sociolog Jaroslav Střítecký. Chybný je český překlad prvního vydání *Sebevraždy* (56)² a také tvrzení, že „Immanuel Kant byl Masarykovým oblíbeným filosofem“ (57), což zcela a naprosto pomíjí rozdíly základní filozofické pozice obou myslitelů: platonský realismus Masarykův, pracující s představou existence idejí *ante rem*, a Kantův transcendentalismus, formující předpoklady poznání a podmínky naší zkušenosti jako konstrukce jejich předmětů v našem

1 Knihu jsem četl jako eBook, čemuž odpovídá stránkování odkazů.

2 Německý originál je nadepsán *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation* (*Sebevražda masovým jevem moderní civilizace*), nikoli, jak chybně uvádí Wikipedie a jak opakuje Kosatík, *Massenerscheinung der Gegenwart*. První český překlad knihy z roku 1904 kromě toho vyšel pod názvem *Sebevražda bromadným jevem společenským moderní osvěty*, což dává názvu jiný smysl a celé knize poněkud jiné zaměření.

vědomí. Masaryk se vícekrát vyznával ze svého obdivu k Platonovi, psal o něm svou disertaci, zahájil jeho postavou přednášky v Praze, o Kantovi, kterého spojoval s moderním subjektivismem, se vyjadřoval kriticky, nanejvýš zdrženlivě, rozhodně ne jako o oblíbeném filozofovi.

Autorem denunce do Vídně, že Masaryk přednáší o prostituci, nebyl – jak tvrdí Kosatík – J. Durdík, ale – jak vzpomíná TGM – Josef Hlávka (66) apod. Matoucí je používání politologického termínu „izolacionismus“ (24) pro označení údajného, mimochodem sporného Masarykova „samotářství“ – například Jiří Kovtun mluví jen o „Masarykově ostýchavosti“ (to není totéž). Ruší rovněž občasná silácká tvrzení, například že „česká společenská struktura se nezrodila a neexistuje dodnes“ (120), nebo že „Masaryk se zmýlil, když v této církvi [tzn. v českobratrské] viděl nejbližší pokračovatelku husitského odkazu“ (47). „Česká reformace“ se dnes považuje za předchůdce reformace evropské a v tomto smyslu s jejím obrazem pracoval i TGM, zdůrazňující Husa, Chelčického a Komenského (podobně jako třeba Palacký). Je málo pravděpodobné, že Masaryk se v době psaní své habilitace mohl inspirovat Dostojevským a převzal jeho „analýzu ruského nihilismu co by rozvinutí dřívějšího ateismu“ (204), protože *Bratři Karamazovi* vyšli až v roce 1880, v době, kdy bylo jádro habilitace již hotové, dokonce v první verzi již předložené. Materiál i inspirace zde pocházely z dobově silného proudu evropské tzv. „morální statistiky“ (Quesellet, Morselli, Wagner).

Podobně například tvrzení, že v myšlence federalizace Rakouska došel nejdále Palacký v *Ideji státu Rakouského* z roku 1865 (115), opomnělo důležitější a koncepčně vysoce moderní federalistický program české politiky pro Kroměřížský sněm 1849, který Palacký předložil společně s Riegerem, protože zmiňovaná mladší práce pojednává méně o federalizaci a více o nutnostech soužití.

Není úplně pravdou, že Masarykovy knihy z 90. let se zabývaly českou historií. TGM zdůrazňoval sociologickou, bohužel nepochopenou dimenzi svých výkladů, které měla směřovat jinam, a také, že jeho výklady „zůstaly odbornou kritikou fatálně nepovšimnuty“ (200). Vzbudily naopak kritický zájem domácích (J. Vlček, J. Jakubec) i zahraničních (M. Murko a další) slavistů, kvalifikované námitky přicházely také z tábora politiků (například J. Kaizl předjal většinu pozdějších námitek Pekařových a s tím i omezeně historiografické čtení těchto prací), pozitivně o nich naopak psali F. X. Šalda a J. S. Machar. Zdeněk Vančura, na kterého se Kosatík odvolává, měl na mysli nezájem historiků, a také to je jen částečně pravda, protože sám J. Goll se nepřímě vymezoval proti Masarykovu sociologickému výkladu (českých) dějin v recenzi *Otázky sociální* a později, ještě před vypuknutím sporu, stejně jako Pekař ve svých přednáškách o sv. Janu Nepomuckém.

Nejasné jsou důvody, proč Kosatík některé Masarykovy motivy a aktivity pomínul, například Masarykovu účast spolu s Olgou na 4. mezinárodním kongresu náboženských liberálů (unitářů) v Bostonu 1907, kde vystoupil jako jediný reprezentant Rakouska-Uherska s analýzou náboženské situace doby a ve větším diskusním příspěvku ještě o vztahu náboženství a emigrace. Obojí bylo důležité, protože dosud málo zpracované. Podobně cesta do Palestiny v roce 1927 na britský pas (pod pseudonymem T. G. Marsden) by mohla upřesnit porozumění Masarykovu vztahu k sionismu. Bohužel podobných pochybení, polopravd, mezer a svévolných tvrzení je v knize více, než si Masaryk i oslavy výročí republiky zasloužili. Odpovídá to Kosatíkovu celkovému pojetí, nebo o podobných faktech prostě neví?

Důležitější než až příliš časté chyby, nepřesnosti a dezinterpretace jsou ale koncepční problémy, nebo přímo omyly Kosatíkových výkladů. Je jich více a zmínit je zde třeba přinejmenším tři, které jsou vysloveně zavádějící. Kosatík jen enumeruje projevy, neinterpretuje však jejich důvody a základy.

První se týká hodnocení povahy a úrovně Masarykovy vědeckosti a zejména podcenění významu jeho sociologie, ať už jako takové nebo pro budování Masarykova pojetí vědeckosti a kritičnosti. Je příznačné, že Kosatík, podobně jako část domácích odborníků, prezentisticky zkresluje Masarykův vědecký výkon v sociologii, který sice nebyl průkopnický, ale zcela odpovídal standardům vědeckosti jeho doby, a ve většině případů (*Sebevražda, Otázka sociální a Rusko a Evropa* a do jisté míry i *Světová revoluce*) měly jeho práce mezinárodní ohlas (na spis o sebevraždě se například odvolával Émile Durkheim), který doma zůstal víceméně nepovšimnut. Masaryk je proto (a právem) řazen mezi průkopníky sociologie v 19. století. Dokládají to publikace A. Giddense, Zwi Batschy, Alana Woolfolka a Jonatana B. Imbera a dalších. Masarykovo pojetí sociologie (a konec konců i filozofie a politiky) a jejich „terapeutických“, resp. „diagnostických“ intencí – Kosatík ho zjednodušuje tvrzením o vědcově poklesu do politického „přetváření světa“ (32) –, sklízí u odborníků dodnes jisté uznání.

Povrchní je v knize výklad Masarykových motivací i komplexnosti jeho pohledu: „Tak se stal Masaryk kromě filosofa i sociologem. Uvěřil, že nejdříve ve Francii Auguste Comte, po něm v Anglii John Stuart Mill, Herbert Spencer a Henry Thomas Buckle, v Americe Lewis Henry Morgan (...) objevili nový způsob, jak řešit v celku problémy moderního světa.“ (53) Co zde uniklo, je skutečnost, že Masaryk na rozdíl od jmenovaných nerozvíjel teoretickou sociologii a nezajímal se příliš o akademický vývoj oboru. Jeho zájem rostl z toho, čemu se v jeho době říkalo „materiální“, případně „konkrétní“ sociologie (oproti „formální a „abstraktní“ nebo jen teoretické), co se zaměřovalo na konkrétní podobu určitých sociálních problémů a co on sám spojoval se svým programovým „konkretismem“ a ideově se svou vnímavostí k sociálním otázkám.

Nepřesné a historicky povrchní je srovnávání Masarykova a Durkheimova chápání fenoménu sebevraždy. Nejde jen o to, že oba vycházeli ze stejného materiálu tzv. „morální statistiky“, že se Durkheim v předmluvě ke své knize Masaryka dovolává jako svého předchůdce. Silně zjednodušený je i výklad Durkheimova pojetí, že příčinou sebevraždnosti je „nedostatečná socializace“ (56). Důvody sebevraždnosti Durkheim sice viděl v „anomických jevech“ ve společnosti, ty ale nejsou od Masarykovy „ztráty řádu“ („beznábožnosti“) zase tak daleko. Kromě toho Durkheim rozlišoval (v zásadě psychologicky) čtyři druhy sebevražd („egoistickou“, „altruistickou“, „fatalistickou“ a „anomickou“), přičemž pouze jedna (ta poslední) odpovídá Kosatíkově generalizaci.

Kosatík si ulehčoval práci také tvrzením, že Masarykův důraz na náboženství „byl jen připojeným (...) osobním stanoviskem“ (56). Kdo knihu četl, ví, že pojem „beznábožnost“ mu zde byl východiskem a konstitutivním hlediskem většiny výkladů. Jak připomněl Jan Patočka, „na sebevraždu Masaryk zřejmě nepohlíží jako na chorobu, jak se sluší na sociologa, diagnostika a hygienika společenského zdraví, nýbrž (...) jako na porušení ontologického řádu božského, jako na revoluci“.

Naprostou neznalost lze Kosatíkovi vytknout s ohledem na Masarykův zájem o „psychologii“. Jeho folií byl zmíněný Masarykův „konkretismus“, snaha rozumět především individuálním motivům jednání, které jsou nakonec dostupné jen psychologicky. Nešlo také o nauku, „o které zatím skoro nikdo nevěděl, co si o ní má myslet“ (30) či o „vědu ve stavu zrodu“ (39), ale v podobě tzv. „psychologismu“ se jednalo o širší noetickou pozici, od dob Johna St. Milla kladoucí důraz na kritickou systematickosti a empirickou zakotvenost, na logiku argumentace a na hledání motivů i obecnějších (synchronních) souvislostí jevů. Psychologismus se odvolával na asocianismus Davida Huma a na indukcionismus Johna St. Milla a programově se vymezoval proti dobovému tzv. „historismu“, vyzvedávajícímu individualitu a neopakovatelnost událostí a usilujícímu vysvětlovat problémy z jejich původu a vývoje. „Historismus“ například kritizoval sociologii jako abstraktní vědu, vtačující rozmanitost dějin do povšechných formulí a stavějící pojem „společnost“ proti pojmu „národ“. Šlo o metodologickou diskusi, kterou v germanofoních zemích ukončily až fenomenologické přístupy Edmunda Husserla, přičemž v anglosaských zemích získal na jistou dlouhou dobu převahu „psychologismus“.

Kosatíkovo „významné“ připomenutí, že TGM na univerzitě „místo filosofie, oboru, ve kterém byl puncován, přednášel psychologii“ (30) platí jen částečně. Jsou zachovány hektografované přepisy některých jeho pražských přednášek z dějin filozofie a z etiky („praktické filozofie“). Přednášky z psychologie nemuly vůbec znamenat nějakou zástupnost nebo bezradnost, ale možná naopak

větší rozhled po situaci evropské filozofie a vědy, než si je Pavel Kosatík ochoten přiznat. Na význam psychologie pro Masaryka lze poukazovat i negativně, jeho kritickým a pročišťujícím zájmem o krajní jevy oboru (hypnotismus, mesmerismus apod.).

S Masarykovým myšlením se Pavel Kosatík zcela mívá v tvrzení, že „si své výzkumy [přál] opřít o pevnější metodologii, a zdálo se mu, že psychologie (věda ve stavu zrodu) ji postrádá“ (39). Naopak, Masaryk opakovaně viděl v psychologii klíč nejen pro poznání společnosti a kultury, pro pochopení motivů jednání, ale v Millově duchu (a proti A. Comtovi) vrcholnou, nechceme-li přímo říci „královskou“ vědu vůbec. Jak Masaryk psal v dopise Leandru Čechovi (z 12. září 1881), v *Sebevraždě* mu šlo o to „na psychologii budovati sociologii“ a své provedení tohoto požadavku v publikovaném habilitačním spise považoval za „konkrétní příklad, jak se má sociologie pěstovati“. Podobných Masarykových tvrzení by bylo možné uvést více.

Nešlo tedy o nějaké „myšlení od okraje“ (30), jak píše Kosatík, ale spíše od toho, co bylo v Masarykově době „v centru“ a co i Masarykovi současníci a kolegové považovali za významné, často přímo za východisko svých úvah.

Zadruhé si nelze nevsimnout povrchností a nedůsledností ve výkladech Masarykova chápání náboženství a postavení náboženství jak v jeho myšlení, například při výkladech „náboženského smyslu“ českých dějin a politických cílů české národní společnosti, tak v jeho osobním životě. Nejde jen o Kosatíkův nízký práh porozumění Masarykovu pojmoslovnému rozlišování „víry“, „náboženství“, „zbožnosti“ „církvě“, „přirozeného náboženství“ a případně tzv. „filozofické víry“, bez jejichž rozlišení zůstanou nesrozumitelnými i některé vlastní Kosatíkovy (nedovysvětlené) teze („náboženství mu bylo hlubším pojmem než víra“) (48). Již zmíněnou „nenábožnost“ viděl Masaryk jako přesvědčivé východisko pro své výklady „krize moderního člověka“ a také údajně mravní „polovičatosti“ a kulturní „polovzdělanosti“ doby, jak o nich psal v závěru knihy o *Sebevraždě*. Nejsem si jist, zda Masaryk společně s Brentanem věřil, že „filosofická věda by časem mohla (...) nahradit náboženství v úloze vedoucí síly lidstva“ (31). Jde spíše o motiv ze sféry myšlení Auguste Comta, který možná hrál jistou roli u Brentana, ale pokud jde o náboženství, nikdy u Masaryka. Vztah „vědy“ a „víry“ byl u Masaryka budován složitě, pro dnešek možná nepřijatelně, ale měl by se interpretovat přesně a prezentisticky nezjednodušovat. To se například také týká Kosatíkovy postulované teze, že Masaryk „transformoval víru v ideály humanitní“ (184).

Existuje řada domácích badatelů, kteří Masaryka vykládali v první řadě jako „náboženského“, resp. nábožensky motivovaného myslitele (K. Miklík, A. Spisar, J. B. Kozák, J. L. Hromádka, O. Odložilík, Jaroslav Šimsa a do jisté míry i autor

této recenze) a zdůrazňovali jeho často opakovanou maximu, odkazující k myšlence nadindividuálního řádu, že „každá otázka náboženská je otázkou mravní, a každá otázka mravní otázkou náboženskou“.

Masarykův hluboký a v jeho díle opakovaně vyzvedávaný motiv opravdovosti víry, nadindividuálních principů života, pevnosti osobnosti a potřeby náboženskosti Kosatík zmiňuje jakoby mimochodem. Pro TGM byl principiální a sloužil mimo jiné jako východisko kritik církevních institucí, neautentičnosti jejich provozu, formálnosti náboženských rituálů, „rozdílů mezi zbožností a mravností“ a konec konců se stal i čestným důvodem jeho osobní konverze. Podobně kritické distance se u Masaryka objevovaly i směrem k provozu evangelické církve. Byly, jak Kosatík zmiňuje, kritizovány autorem *Broučků*, evangelickým pastorem Janem Karafiátem, a vyvrcholily výzvami, aby Masaryk vystoupil z církve. U toho by se však nemělo skončit.

Pro výklady vnitřního napětí Masarykovy osobnosti to Kosatíkovi asi nepřipadá důležité, jeho náboženskost u něho spíše působí jen jako omyl, nanejvýš jako „úcta k institutu, do něhož se narodil a který po generaci předků zdědil“ (19), případně, že „nebýt jeho nové ženy, jako katolík by asi jenom vyhasl a proměnil se v ateistu“ (46).

Porozumění významu víry a náboženství (týká se to i některých dalších, pro Masaryka charakteristických jevů) v Kosatíkových výkladech ztěžuje jejich chronologická rozptýlenost, zatemňující strukturotvorný význam. Například výklady v kapitole *V nové církvi*, věnované Masarykově náboženské konverzi a naznačující Masarykův vztah k náboženství, zůstaly zcela odpojeny od autorovy minimalizace významu náboženství v *Sebevraždě* a také od výkladů v kapitolách *Jeho César Ježíš* nebo *Škádlení Války s klerikály a Nové náboženství*, přičemž tvrzení v těchto kapitolách lze číst jako navzájem nezávislá a co výkladů Masarykova stanoviska různoběžná, nehledě na absenci podrobnějšího výkladu smyslu Masarykova často diskutovaného hesla *Ježíš, ne César*.

Masarykova potřeba víry byla naopak intelektuálně principiálnější, morálně mnohem hlubší a také produktivnější. Projevovala se nejen v jeho hlediscích věčnosti a prozřetelnosti, v jeho filozofickém pojetí člověka vůbec, případně také v zatím málo vysvětleném obsahu a funkcích jeho víry v „nesmrtelnou duši“ (21), i když možná designovanou více platonsky než křesťansky. Podle všeho měla zakládat možnost transcendence a taktéž důvody nároku na univerzalitu argumentace a byla důležitou složkou Masarykova filozofického pojetí člověka vůbec. Jistě nebylo náhodou, že on sám na přelomu století údajně uvažoval o založení vlastní církve, což Kosatík sice zmiňuje, ale dále nekontextuje, k čemuž Masaryka později nezávisle na tom také vyzval jeden ze zakladatelů tvarové psychologie Christian von Ehrenfels.

A zatřetí, což s předchozím částečně souvisí, jde také o výklady původu, Masarykovy osobnosti, mentality a porozumění jeho individuálně založených postojů a aktivit. Zde problémy s četbou začínají již nadpisem první kapitoly *Tatínek Kluk* (7), hned v úvodu problematizující Masarykovu národní příslušnost, jeho kulturní identitu a etnické sebezpochopení – tatínek Slovák z Holíče, matka Hanačka s německými školami, vliv Masarykova vzdělání: německá reálka v Hustopečích, akademická gymnázia v Brně a ve Vídni, vídeňská univerzita apod. Připočteme-li vlivy frankofonního prostředí rodiny Lemonnierových a kulturní vlivy velkoburžoazní anglo-německé rodiny Schlesingerových, k tomu americkou manželku apod., to vše lze sice vykládat jako doklad Masarykovy údajné „neschopnosti kdekoli zakořenit“ (8); možná ale také produktivněji, pozitivněji a méně prvoplánově jako hlubší zdroj jeho ne-nacionalistického pojetí národa, jako folii nechuti k českému provincialismu a nekritické sebestřednosti, jako východisko pro demokratickou občanskost a hlubší původ jeho „čechoslovakismu“, dokonce jako důvod jeho kulturního a politického evropanství, jeho „evropského a priori“ (Hugo Fischer), které dovolovalo, aby středoevropské („rakousko-uherské“) a české kulturní a nacionální předsudky kritizoval v evropsky širších kulturních a civilizačních souvislostech. Ničím z toho se však Kosatík nezabývá, ba to ani nepřibližuje.

Snaha zdůraznit nejasnosti transkripce Masarykova příjmení není příliš významná a nepoukazuje na nic jiného než na to, že problémy s ustalováním znění příjmení kolem poloviny 19. století na moravsko-maďarské hranici mělo více rodin. Hlubší hledání by možná připomnělo Masarykovo prohlášení, že se někdy cítil více „jako Slovák“, což potvrzovali někteří přátelé i vykladači, hovořící o jeho „slovenském temperamentu“.

Kosatíkovu naznačování Masarykova údajně nejasného původu jako levobočka císaře Františka Josefa, otevřené u nás Jiřím Grušou a nedávno propírané spíše v bulvárních médiích, chybí kritický odstup a hlavně připomenutí, že se nejedná o jediný případ, který měl Masaryka s ohledem na jeho rodiče kompromitovat. Místní pomluvy o otcovství hodonínského židovského továrníka Nathaniela Redlicha, v jehož domě byla Masarykova matka jistou dobu kuchařkou, byly záměrně aktualizovány v souvislosti s „hilsneriádou“ a poukazy na Masarykovo „poloviční židovství“ hojně využívala nacistická propaganda.

Proto podstatnější než pikantní naznačování by bylo, kdyby si autor položil otázku, kdy, proč, z jakých důvodů a s jakými záměry k podobným pokusům o dehonestaci údajného „bastarda“ docházelo, do jaké míry působily a v kterých kruzích.

Za nejslabší a nejproblematictější je tedy v Kosatíkově knize možné považovat to, co mělo být její silou: přiblížení, případně nový pohled na Masarykovu

osobnost, ukázání zvláštní mentality, způsobu života, hierarchie hodnot, forem argumentace *sub specie aeternitatis* apod., tzn. právě těch individualizujících charakteristik, které literárně pojatá biografie může zprostředkovat nejen plastičtěji, ale i přesvědčivě. Ale právě proto by neměla ustrnout na připomínání Masarykových kontroverzních projevů, nebo dokonce projevů neoblíbenosti, i když z úst jiných: „špatná pověst“ (23), „sotva kdo za celé století nadělal tolika křivd jiným“ (98), „vetřelec, Američan“ (66), „potížista (...) nestálého charakteru, ctižádostivec, výstřední muž“ (100), včetně skrytě antisemitského hodnocení F. L. Riegera: „Masarykova strana svou nenávisť ke katolicismu vnáší do národa rozklad, což je vlastností židovskou. Dějiny nám dotvrzují, že židovstvo nikdy nepůsobilo scelivě, nýbrž rozkladně.“ (107) Jako zjednodušující a prvoplánově budou asi mnozí také chápat Kosatfkovo účelové hodnocení, že „Masaryk likvidoval stará přátelství záměrně“ protože „přecházel ze světa vědy do světa politiky, kde (...) platila úplně jiná pravidla a kde potřeboval mít své věci (...) pevně pod kontrolou“ (123). A důvodem Masarykova minutí se s „Omladinou“ jistě nebyla Masarykova „nekritizovatelnost“, ale spíše jeho opakované odmítání politického radikalismu a revolucionářského konformismu a nedočkavosti, což je mimochodem důležitý protiargument k opakovaným výtkám, že „kazí mládež“. Pozoruhodné také je, jak často, například v případě diskuse o Hálkovi, se namísto argumentace poukazyvalo na Masarykovu povahu, kdy osobní mělo nahradit věčné.

Pro pochopení podobných výhrad by především bylo třeba si zodpovědět otázku, do jaké míry se v nich jednalo o doklad skutečných deficitů Masarykovy osobnosti, a kdy naopak šlo o provinční, z průměru vycházející a „zápečnická“ hlediska, ať už konzervativních honorací či provinciálních středních tříd, osob s omezenou představivostí a rozhledem, často ukotvených v předmoderní hierarchií hodnot a hlavně neuctivých k talentu, osobnosti a výjimečnosti, což se možná ukazuje jako trvalejší rys českého vztahu k mimořádným osobnostem. Netyká se to například jen K. H. Máchy, Masaryka nebo H. G. Schauera, ale třeba také Milana Kundery, Václava Havla a ostatních disidentů. Existuje cyklus groteskních perokreseb Mikoláše Alše s názvem *Osud talentu v Čechách*, který na něco podobného poukazyval už na přelomu století.

Z tohoto hlediska se lišilo i Masarykovo pojetí a postavení tzv. sociálního, resp. politického „konsenzu“, k němuž měly diskuse a argumentace směřovat. Masarykovi nešlo o nějakou (statisticky spravedlivou, nebo jen „vyváženou“), zevnitř konkrétní pospolitosti uzavíranou dohodu zúčastněných, ale především o univerzalizující, nadnárodní, nadtřídní a nadindividuální perspektivu, která by měla odpovídat civilizačním a humanistickým ideám a hodnotám a k nimž by se měli všichni zúčastnění vztahovat.

Tím samozřejmě nemají být paušálně zpochybněna všechna Kosatíkova svědectví o Masarykovi a už vůbec ne možnost kritického nebo nejednoznačného vnímání Masarykova působení před vznikem republiky a v jejích prvních letech. Mělo by se jen ukázat, že kritiky Masaryka vypovídají také o autorech podobných svědectví a jejich úrovni, o prostředí a situaci, ve které vznikly. Byly omezené, provinciální a většinou i ustrašené. Ferdinand Peroutka v *Budování státu* například připomíná podlézavé distance části české politické reprezentace od Masarykovy zahraniční akce ještě v roce 1917: „Jest opravdu s podivem, jak mnohostranná je činnost profesora Masaryka a jak neúnavně pracuje, aby pokálel čest českého národa a ustavičně zhoršoval postavení svých krajanů. [...] Rozhodně se ohražujeme proti tomu, aby tito lidé mluvili v našem jméně a aby předstírali, že hájí zájmy českého národa. Český národ děkuje za takové zástupce. Nepotřebuje jich.“ (*Národní listy*, leden 1917). Nemluvě o nevkusných kritikách Masarykových válečných aktivit v roce 1927, v době oslav 10. výročí vzniku republiky, probíhajících pod nadpisem *Kdo nás osvobodil?!* a pocházejících z okruhu Karla Kramáře a Jiřího Stříbrného, nebo o kritikách z dob budování socialismu.

Masaryk jistě nebyl nekonfliktní osobností, seriózní Arne Novák hovoří o osobnosti, která „poutala svými krajnostmi a svou umíněnou jednostranností“, a jistě neměl pravdu ve všem. Na druhé straně se ale vždy snažil argumentovat promyšleně a většinou i proti povrchním názorům většiny. Proto obtěžoval a pobuřoval, ale také odpouštěl, snažil se komunikovat a někdy dokonce ustupoval, což jistě nebylo snadné v případech „pasivních a ponížených“ (F. Peroutka) osobností, samolibě zapouzdřených do představy svého vlastního významu, který se jim zdál důležitější než Masarykovy snahy o novou identifikaci problémů a pokusy o jiná řešení.

Dokonce možná kdyby Tomáš Garrigue Masaryk neměl některou ze svých kritizovaných vlastností, onu často bezohlednou, principiálnost a ochotu postavit se všem, neústupnost a „hledisko věčnosti“, možná by ve svých čtyřiašedesáti letech neodešel do zahraničí a neorganizoval tam národní odboj, který nakonec rozhodujícím způsobem přispěl ke vzniku samostatného státu.

Miloš Havelka